

INTERKULTURALIZAM U PRAKSI

Okvir, primjeri i preporuke za jačanje društvene kohezije u Crnoj Gori

DECEMBAR 2025

Dokument je izrađen u okviru projektnih aktivnosti projekta „Interkulturalizam savremenog društva“, koji je realizovan uz podršku donatorske mreže i u partnerstvu NVU Građanski aktivizam, NVU Centar za društvenu podršku i NVU Suncokret.

Projekat je dio zajedničkih napora organizacija civilnog društva i donatora usmjerenih na jačanje društvene kohezije, međusobnog razumijevanja i aktivnog dijaloga u multietničkom i multikulturalnom društvu kakvo je Crna Gora.

Sadržaj

1. Uvod: zašto interkulturalizam u praksi
2. Pojemovni okvir: od multikulturalnosti ka interkulturalizmu
3. Kontekst Crne Gore: raznolikost, trendovi i „tačke trenja“
4. Normativni i strateški okvir
5. Interkulturalizam u obrazovanju: škola kao zajednica
6. Interkulturalizam u medijima i javnom diskursu
7. Interkulturalizam u lokalnim zajednicama i javnim uslugama
8. Fokus: Romi i Egipćani, migracije i nove zajednice
9. Alati, modeli i standardi za rad u praksi
10. Preporuke i akcioni plan (2026-2029)
11. Indikatori uspjeha i izvori provjere
12. Izvori i literatura

1. Uvod: zašto interkulturalizam u praksi

Interkulturalizam nije samo „lijepa ideja“ o toleranciji. U praksi, on je skup politika i svakodnevnih postupaka koji omogućavaju da ljudi različitih identiteta žive zajedno – ne paralelno, nego kroz kontakt, saradnju i zajedničko rješavanje problema. U društvima koja su istorijski raznolika, kao što je Crna Gora, interkulturalizam je način da se očuva društvena kohezija i smanji rizik od konflikta, diskriminacije i getoizacije.

Ovaj dokument je osmišljen kao praktičan vodič. Ne polazi od pretpostavke da je Crna Gora „bez problema“ niti da je „nepopravljivo podijeljena“. Polazi od činjenice da u isto vrijeme postoje snažna iskustva suživota i solidarnosti, ali i periodični talasi polarizacije, nepovjerenja i govora mržnje, posebno u digitalnom prostoru. Interkulturalizam u praksi znači: (1) prepoznati realne izazove, (2) ugraditi standarde jednakosti u institucije, (3) stvarati prostore susreta i (4) mjeriti učinak kroz jasne indikatore.

Dokument je namijenjen javnim institucijama (ministarstvima, upravama, školama, zdravstvenim i socijalnim službama), lokalnim samoupravama, medijima (posebno javnom servisu i lokalnim emiterima), kao i organizacijama civilnog društva. Tekst je pisan na crnogorskom jeziku (ijekavica) i prilagođen je upotrebi u planiranju i sprovođenju projekata, strategija i godišnjih planova rada.

Ključno polazište je jednostavno: interkulturalizam ne traži od ljudi da se odreknu identiteta. Traži da institucije, škole, mediji i zajednice stvore uslove da različitosti nijesu izvor straha, nego resurs za razvoj – uz jasnu nultu toleranciju na diskriminaciju i nasilje.

Namjena i metod

Dokument kombinuje: (a) pregled relevantnog normativnog i strateškog okvira u Crnoj Gori, (b) analizu ključnih rizika i prilika, (c) preporuke koje su operacionalizovane kroz mjere, nosioce, rokove i indikatore, i (d) set praktičnih alata za škole, medije i lokalne zajednice. Poseban fokus stavljen je na grupe koje su najčešće izložene diskriminaciji i segregaciji (npr. Romi i

Egipćani), kao i na savremene izazove (migracije, digitalna radikalizacija, dezinformacije).

2. Pojemni okvir: od multikulturalnosti ka interkulturalizmu

U praksi se često miješaju pojmovi „multikulturalnost“ i „interkulturalizam“. Multikulturalnost opisuje stanje – činjenicu da u jednoj državi ili gradu žive različite kulturne, jezičke, vjerske i etničke grupe. Interkulturalizam ide korak dalje: to je pristup koji aktivno podstiče interakciju, ravnopravno učešće i zajedničko oblikovanje javnog prostora. Drugim riječima, multikulturalnost može postojati i u društvu u kojem se grupe jedva dodiruju (paralelni životi), dok interkulturalizam traži kontakte i zajedničke institucije koje su pravično podešene prema svim građanima. Interkulturalni pristup se posebno oslanja na tri stuba: (1) jednakost i nediskriminacija, (2) susret i dijalog u svakodnevnici, i (3) zajedničko građanstvo – osjećaj da svi imaju pravo da učestvuju i utiču na odluke. Interkulturalizam u praksi znači: u školi - učenje o različitostima, ali i zajedničke aktivnosti i vršnjačka saradnja; u medijima - odgovorno izvještavanje bez stereotipa i senzacionalizma; u opštini - usluge dostupne svima, uz jezičku i kulturnu osjetljivost; u ekonomiji - ravnopravan pristup tržištu rada i programima podrške; u bezbjednosti - brzu i pravičnu reakciju na nasilje i govor mržnje.

Važno je naglasiti: interkulturalizam ne znači relativizaciju ljudskih prava. Naprotiv, on počiva na standardima ljudskih prava, jednakosti i zaštite dostojanstva svake osobe. „Dijalog“ nije obaveza žrtve da trpi diskriminaciju, niti je „tradicija“ opravdanje za kršenje prava.

Interkulturalne kompetencije

U praktičnom radu, interkulturalizam se pretvara u skup kompetencija: sposobnost da prepoznamo predrasudu i stereotip; da komuniciramo u različitim kulturnim kodovima; da upravljamo konfliktom bez eskalacije; da

dizajniramo usluge i politike koje uključuju različite potrebe; i da mjerimo efekte. Ove kompetencije su potrebne i nastavnicima, i službenicima, i novinarima, i menadžerima u javnim preduzećima.

3. Kontekst Crne Gore: raznolikost, trendovi i „tačke trenja“

3.1. Demografska slika i raznolikost

Crna Gora je društvo izražene raznolikosti po nacionalnom, jezičkom i vjerskom izjašnjavaњу, ali i po regionalnim identitetima i lokalnim tradicijama. Prema konačnim rezultatima Popisa stanovništva 2023, u Crnoj Gori je popisano 623 633 lica sa uobičajenim mjestom boravka. [1] U dijelu koji se odnosi na nacionalnu odnosno etničku pripadnost, najviše lica se izjasnilo kao Crnogorci (41,12%) i Srbi (32,93%), zatim Bošnjaci (9,45%), Albanci (4,97%), Rusi (2,06%), dok se 1,63% izjasnilo kao Muslimani; preostali dio stanovništva čine ostale nacionalne/etničke kategorije ili lica koja se nijesu izjasnila ili su se izjasnila drugačije. [2]

Ovi podaci nijesu „statistika radi statistike“. Oni ukazuju da su interkulturalne politike relevantne za cjelokupno društvo, a ne samo za „manjine“. U većini opština raznolikost se osjeća u školskim odjeljenjima, na tržištu rada, u kulturi i u svakodnevnoj komunikaciji. Istovremeno, određene opštine imaju izraženije manjinske zajednice (npr. albansko stanovništvo u pojedinim opštinama na jugu i jugoistoku, bošnjačko u pojedinim opštinama na sjeveru), što traži lokalno prilagođene mjere.

3.2. Trendovi: polarizacija, migracije i digitalni prostor

U posljednjoj deceniji, društveni odnosi u Crnoj Gori sve češće se oblikuju kroz političku polarizaciju i medijsko-digitalne „mehure“ informacija. Online okruženje olakšava širenje stereotipa, dezinformacija i govora mržnje, dok algoritmi nagrađuju konflikt i emocionalno nabijene poruke. U takvom kontekstu, interkulturalizam mora uključiti i medijsku pismenost,

digitalnu bezbjednost i sposobnost institucija da reaguju na govor mržnje i nasilje.

Dodatno, migracije i dolazak novih zajednica (npr. dio doseljenika iz postsovjetskog prostora) mijenjaju urbani pejzaž, posebno u primorskim i centralnim opštinama. To donosi razvojne šanse (ekonomija, preduzetništvo, kulturna razmjena), ali i pritiske na stanovanje, obrazovanje, usluge i lokalne odnose. Interkulturalne politike treba da odgovore i na „nove“ i na „tradicionalne“ oblike raznolikosti.

3.3. „Tačke trenja“ u praksi

Najčešće „tačke trenja“ u praksi nijesu apstraktne ideološke teme, nego konkretne situacije: upis djeteta u vrtić ili školu; jezička barijera u domu zdravlja; zapošljavanje i napredovanje u lokalnim institucijama; pristup socijalnoj zaštiti; medijsko izvještavanje o incidentu; sportski događaji i navijačke poruke; „komentari“ na društvenim mrežama. Interkulturalizam se zato gradi kroz sisteme: pravila, procedure, obuke i odgovornost, a ne samo kroz pojedinačne dobre namjere.

4. Normativni i strateški okvir

Interkulturalizam u Crnoj Gori treba posmatrati kroz postojeći sistem ljudskih prava i jednakosti: ustavna načela, zakone koji štite manjinska prava i zabranjuju diskriminaciju, kao i strateške dokumente Vlade i međunarodne preporuke. Ovaj okvir je važan jer interkulturalne inicijative nijesu „dobra volja“, nego dio obaveza države i javnih institucija.

4.1. Zakonodavni okvir

Za interkulturalizam su posebno relevantni: Zakon o manjinskim pravima i slobodama (koji uređuje prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, uključujući obrazovanje, informisanje, službenu upotrebu jezika i pisma, kulturu i učešće u javnom životu) [3]; Zakon o zabrani diskriminacije (koji definiše diskriminaciju, osnove diskriminacije i mehanizme zaštite) [4]; kao i širi korpus propisa koji se odnose na

obrazovanje, medije, rad, socijalnu i zdravstvenu zaštitu, lokalnu samoupravu i krivičnopravnu zaštitu od govora mržnje i nasilja.

U praktičnom smislu, najvažniji test kvaliteta nije samo postojanje zakona, nego sposobnost institucija da ih primjenjuju: da prijave i procesuiraju diskriminaciju, da obezbijede pristupačne procedure (jezik, informacije, podrška), i da razviju preventivne programe.

4.2. Strateški dokumenti

Vlada Crne Gore usvaja planske dokumente koji direktno ciljaju unapređenje manjinske politike i socijalne inkluzije. Posebno je važna Strategija manjinske politike u Crnoj Gori 2024-2028, koja predstavlja osnovni planski dokument za unapređenje položaja manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i definiše mjere, aktivnosti i nosioce. [5] Takođe, Strategija socijalne inkluzije Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2021-2025 sa akcionim planovima detaljno mapira obrazovne, zdravstvene, socijalne i stambene izazove romske i egipćanske zajednice i predviđa ciljana rješenja. [6]

Na evropskom nivou, izvještaji Evropske komisije o napretku Crne Gore u procesu pristupanja EU redovno prate stanje u oblasti osnovnih prava, nediskriminacije i zaštite manjina, što čini interkulturalne politike dijelom šireg reformskog okvira. [7] Dodatno, Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI) Savjeta Evrope u svojim monitoring izvještajima daje preporuke o suzbijanju rasizma, antiromizma, govora mržnje i diskriminacije u Crnoj Gori. [8]

4.3. Principi za operativnu primjenu

- Jednakost u pristupu uslugama: nijedna osoba ne smije biti isključena zbog jezika, porijekla, vjere, nacionalne pripadnosti, roda, invaliditeta ili socioekonomskog statusa.
- Proaktivnost: interkulturalizam nije samo reakcija na incident, nego kontinuirana prevencija kroz obrazovanje, komunikaciju i institucijske procedure.

- Učešće: mjere su održive samo ako uključuju same zajednice (savjeti, forumi, konsultacije, participativno budžetiranje).
- Lokalna prilagođenost: opštine nijesu iste - mjere treba dizajnirati prema lokalnoj slici i rizicima.
- Mjerenje i odgovornost: svaka mjera treba indikator i izvor provjere, uz jasno definisane nosioce.

5. Interkulturalizam u obrazovanju: škola kao zajednica

Obrazovanje je najvažniji „teren“ interkulturalizma, jer se u školama i vrtićima susreću djeca iz različitih porodica, jezika, vjera i socioekonomskih uslova. Škola može biti prostor gdje se razlike pretvaraju u znanje i saradnju, ali može biti i mjesto gdje se stereotipi učvršćuju, konflikti eskaliraju ili se djeca „tiho“ isključuju. Interkulturalizam u obrazovanju znači da škola sistemski radi na: (1) inkluziji i ravnopravnom učešću, (2) prevenciji nasilja i govora mržnje, (3) saradnji sa porodicama i lokalnom zajednicom, i (4) osnaživanju nastavnika za rad u raznolikim odjeljenjima.

5.1. Školske politike i klima

Interkulturalna škola ima jasna pravila koja važe za sve: kodeks ponašanja, protokole za reagovanje na nasilje i diskriminaciju, procedure za prijavu incidenta i podršku žrtvi, i plan rada sa roditeljima. „Klima“ škole se gradi kroz svakodnevne poruke: kako nastavnik reaguje na šalu na račun nečijeg porijekla; da li se u učionici čuju različiti jezici bez ismijavanja; da li se praznici i običaji pominju kao dio zajedničkog učenja, a ne kao povod za podjele.

5.2. Nastava: sadržaji, metode i evaluacija

Interkulturalni pristup ne znači da se „dodaje još jedna tema“ u već preopterećene planove. Suština je u metodi: kako se uči istorija i građansko obrazovanje (iz više perspektiva), kako se čita književnost (različiti autori i identiteti), kako se uči jezik (poštovanje jezičkih

varijeteta), kako se diskutuje o aktuelnim događajima (razlikovanje činjenica, mišljenja i manipulacije).

Praktični koraci u nastavi:

- Uvođenje „pravila dijaloga“ u svako odjeljenje (npr. govorim u svoje ime, ne vrijeđam, slušam do kraja, tražim pojašnjenje).
- Rad u mješovitim grupama (namjerno kombinovanje učenika) i zadaci koji zahtijevaju saradnju, ne takmičenje.
- Korišćenje studija slučaja iz lokalne zajednice (npr. zajedničke akcije, kulturni događaji, sportski klubovi) umjesto apstraktnih primjera.
- Učenje kroz projekte: „moja zajednica“, „porodične priče“, „mapa jezika“, „kulturna razmjena“.
- Evaluacija koja mjeri i znanje i kompetencije (saradnja, komunikacija, rješavanje konflikta).

5.3. Jezička podrška i uključivanje djece koja nijesu izvorni govornici

Jedan od najčešćih praktičnih izazova je jezik: djeca koja kod kuće govore albanski, romski, bosanski, srpski, ruski ili neki drugi jezik mogu imati poteškoća u praćenju nastave ili u komunikaciji sa vršnjacima.

Interkulturalan pristup ne kažnjava jezičku različitost, nego gradi mostove: dodatna podrška u učenju jezika nastave, jednostavne i jasne instrukcije, vizuelna podrška, mentorski parovi (vršnjak pomaže), i saradnja sa roditeljima.

Važno: jezička podrška nije „privilegija“, nego uslov jednakih šansi. Ona treba da bude sistemska, sa jasnim planom i evidencijom napretka.

5.4. Prevencija nasilja, govora mržnje i radikalizacije

Škole su često prve koje osjete rast društvenih tenzija. Zato su potrebni jasni protokoli: prepoznavanje govora mržnje (uključujući „šale“), brzo reagovanje, razgovor sa učenikom koji je napravio incident, podrška učeniku koji je meta, uključivanje pedagoga/psihologa, informisanje

roditelja i, po potrebi, nadležnih institucija. Preventivni programi treba da jačaju empatiju, medijsku pismenost i nenasilnu komunikaciju.

U digitalnom dobu, poseban izazov je online zlostavljanje. Škola ne može kontrolisati sve što se dešava na mreži, ali može izgraditi kulturu odgovornosti: šta je govor mržnje, kako prijaviti sadržaj, kako sačuvati dokaze, kome se obratiti, i zašto „šerovanje“ uvredljivog sadržaja čini štetu.

5.5. Saradnja sa roditeljima i zajednicom

Interkulturalizam nije moguć ako se škola zatvori u sebe. Potrebni su redovni razgovori sa roditeljima (individualno i grupno), tematske radionice (npr. „kako razgovarati o konfliktu i identitetu sa djecom“), zajedničke školske manifestacije koje su inkluzivne (ne „folklorizacija“), i saradnja sa lokalnim institucijama i NVO. Posebno je važno uključiti roditelje iz zajednica koje su tradicionalno manje prisutne u školskim tijelima (savjeti roditelja, školski odbori).

5.6. Minimum standarda: interkulturalni paket za svaku školu

Predlaže se da svaka obrazovna ustanova uvede minimum standarda (paket) koji se može implementirati bez velikih troškova:

- Godišnji interkulturalni plan škole (3-5 ciljeva, 5-10 aktivnosti, indikator po aktivnosti).
- Kodeks i protokol za govor mržnje i diskriminaciju (jasno istaknuto u školi).
- Jedna obuka godišnje za nastavnike o interkulturalnim kompetencijama i radu u raznolikim odjeljenjima.
- Program vršnjačke podrške (mentorski parovi, vršnjački medijatori).
- Najmanje dvije aktivnosti godišnje u saradnji sa lokalnom zajednicom (kulturni centar, biblioteka, sport, NVO).

6. Interkulturalizam u medijima i javnom diskursu

Mediji su ključni oblikovaoci percepcije „drugog“. Način na koji se izvještava o incidentu, izbor sagovornika, naslov, fotografija i komentar urednika mogu smanjiti tenzije ili ih pojačati. Interkulturalni pristup u medijima ne znači „uljepšavanje stvarnosti“, nego profesionalno, tačno i odgovorno izvještavanje koje ne proizvodi kolektivnu krivicu i ne normalizuje diskriminaciju.

6.1. Od stereotipa ka kontekstu

Stereotip je „prečica“: pojednostavljena slika cijele grupe. U praksi, stereotipi se često pojavljuju u naslovima i uvodima, kroz etiketiranje („oni su takvi“), kroz selekciju informacija (naglašavanje porijekla kad nije relevantno), ili kroz vizuelne prikaze koji dehumanizuju. Interkulturalni medijski standard je: identitet (nacionalni, vjerski, etnički) navodi se samo ako je jasno relevantan za razumijevanje događaja i ako ne vodi stigmatizaciji.

6.2. Govor mržnje i odgovornost

Govor mržnje nije „samo mišljenje“. On može podsticati nasilje, prijetnje i diskriminaciju, naročito kada se širi od javno prepoznatljivih aktera. Mediji imaju dvostruku ulogu: da ne budu kanal širenja govora mržnje, i da izvještavaju o njemu u javnom interesu (uz kontekst, osudu i provjeru činjenica). U digitalnom prostoru, odgovornost se širi i na moderaciju komentara na portalima i društvenim mrežama, kao i na uredničke politike prema „klipovima“ i „viralnim“ sadržajima.

6.3. Javni servis i lokalni mediji: posebna uloga

Javni servis i lokalni mediji imaju posebnu obavezu da predstavljaju različitosti i da daju prostor manjinskim zajednicama, ne samo u „specijalnim emisijama“, nego i kroz redovno informativno i kulturno-programsko stvaralaštvo. To uključuje: prisustvo različitih sagovornika, emisije o zajedničkim problemima (npr. obrazovanje, zdravlje, rad),

sadržaje na manjinskim jezicima gdje je moguće, i promociju pozitivnih primjera saradnje.

6.4. Redakcijski alati za interkulturalno izvještavanje

Predlaže se da redakcije uvedu kratak „check-list“ prije objavljivanja sadržaja koji se tiče identiteta i potencijalno osjetljivih tema:

- Da li je identitet naveden samo zato što privlači pažnju, ili je stvarno relevantan za priču?
- Da li su korišćene generalizacije („oni“, „svi“, „tipično“) i može li se tekst precizirati?
- Da li smo čuli više perspektiva, uključujući glas zajednice o kojoj izvještavamo?
- Da li naslov i fotografija pojačavaju stigmatu ili nude informaciju?
- Da li smo provjerili podatke i izbjegli dezinformacije?
- Da li smo označili govor mržnje kao problem (a ne kao „zabavnu kontroverzu“)?

6.5. Medijska pismenost i publika

Interkulturalizam u medijima nije moguć bez publike koja razumije kako nastaju informacije. Programi medijske pismenosti u školama i zajednicama (radionice, debate, školski mediji, omladinski programi) treba da uključuju: prepoznavanje manipulativnih narativa, razumijevanje „klikbejt“ mehanizama, provjeru izvora, i analizu stereotipa. Kada mladi nauče da prepoznaju propagandu i govor mržnje, smanjuje se vjerovatnoća da postanu dio „online mase“ koja normalizuje nasilje.

7. Interkulturalizam u lokalnim zajednicama i javnim uslugama

Interkulturalizam se najvidljivije testira u opštini: na šalteru, u domu zdravlja, u centru za socijalni rad, u komunalnim službama, na javnim raspravama i u načinu na koji se planira grad. Ako se građanin osjeti

poniženo ili isključeno, formalne strategije gube smisao. Zbog toga lokalne samouprave imaju ključnu ulogu u pretvaranju principa u standarde usluge.

7.1. Pristupačne usluge: jezik, informacije i procedure

Najčešće prepreke su: jezička nerazumljivost formulara, nedostatak prevoda ili tumača, nejasne procedure, i „neformalna pravila“ koja favorizuju one koji imaju veze ili bolje poznaju sistem. Interkulturalan pristup podrazumijeva: jasne informacije (jednostavan jezik), višejezične osnovne obrasce gdje postoji potreba, dostupne kontakt tačke (telefon, e-mail, online), i obučene službenike koji razumiju kulturne specifičnosti bez paternalizma.

7.2. Učešće građana i dijalog u zajednici

Opština može podsticati interkulturalni dijalog kroz redovne forume, savjete i javne rasprave koje su stvarno otvorene, a ne formalne. Važno je obezbijediti: termin i mjesto koje odgovara različitim grupama (npr. roditelji, mladi, stariji), facilitaciju (moderatora) koji zna da upravlja konfliktom, i mehanizam da se zaključci prenesu u odluke. Posebno efikasan alat je participativno budžetiranje: građani predlažu i biraju male projekte koji poboljšavaju život u zajednici (npr. uređenje igrališta, zajednički kulturni događaji, školske inicijative).

7.3. Kultura, sport i javni prostor

Kulturni centri, biblioteke, sportski klubovi i javne manifestacije mogu biti mostovi ili barijere. Interkulturalna politika u kulturi znači da programi nijesu samo „predstavljanje folklor“, nego i saradnički projekti: zajedničke radionice, koprodukcije, rezidencije umjetnika, školske posjete, i tematski festivali koji povezuju zajednice oko zajedničkih tema (npr. ekologija, grad, mladi). U sportu, fokus treba da bude na pravilima protiv diskriminacije i nasilja, radu sa navijačkim grupama i edukaciji trenera o inkluzivnom radu.

7.4. Bezbjednost i povjerenje u institucije

Kada građani ne vjeruju da će institucije zaštititi njihovo dostojanstvo, povlače se u „svoje“ krugove. Zato su ključni brzi i pravični odgovori na nasilje i govor mržnje, vidljiva podrška žrtvama i nulta tolerancija prema diskriminaciji u javnim službama. Povjerenje se gradi i kroz transparentnost: javno dostupni podaci o prijavama i ishodima (uz zaštitu privatnosti), kao i redovne komunikacije institucija sa zajednicama.

8. Fokus: Romi i Egipćani, migracije i nove zajednice

8.1. Romi i Egipćani: od deklaracija ka rezultatima

Romska i egipćanska zajednica (RE) u Crnoj Gori je u najvećem riziku od višestruke isključenosti: siromaštvo, niži obuhvat obrazovanjem, prepreke u zapošljavanju, stambena nesigurnost i slabiji pristup zdravstvenim uslugama. Zato interkulturalizam u praksi mora uključiti i socioekonomske mjere, ne samo „dijalog“. Država je usvojila Strategiju socijalne inkluzije Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2021-2025 sa akcionim planovima, koja identifikuje ključna područja intervencije (obrazovanje, zdravlje, zapošljavanje, stanovanje, pravna zaštita i antidiskriminacija). [6]

Iskustvo pokazuje da su najefikasnije mjere one koje kombinuju: (1) podršku porodici, (2) rad u zajednici, i (3) institucionalnu odgovornost. Primjeri praktičnih rješenja uključuju: podršku predškolskom uključivanju, medijatore ili asistente u zajednici, programe nadoknade propuštenog gradiva, karijerno vođenje i povezivanje sa poslodavcima, te rješavanje administrativnih barijera (dokumenta, prijave prebivališta).

8.2. Antiromizam, stereotipi i govor mržnje

ECRI i druge međunarodne institucije upozoravaju da antiromizam (specifičan oblik rasizma usmjeren prema Romima) ostaje ozbiljan izazov u Evropi, uključujući i zemlje regiona. U praksi, antiromizam se prepoznaje kroz automatsko povezivanje RE zajednice sa kriminalom, „lijenosti“ ili „neurednošću“, kroz segregaciju u stanovanju i obrazovanju, i kroz nisku

stopu prijavljivanja diskriminacije zbog nepovjerenja u institucije. Monitoring izvještaji ECRI za Crnu Goru daju preporuke o suzbijanju rasizma, govora mržnje i diskriminacije i mogu služiti kao osnova za nacionalne i lokalne mjere. [8]

8.3. Migracije i nove zajednice: integracija bez stigme

U novijem periodu, Crna Gora bilježi prisustvo novih zajednica, naročito u urbanim i primorskim opštinama. Integracija novih stanovnika traži praktične korake: informacije o pravima i obavezama, pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i tržištu rada, podršku učenju jezika, i mehanizme da se spriječi „getoizacija“ kroz stanovanje. Interkulturalan pristup traži da se migranti i doseljenici ne posmatraju kao homogena grupa, niti kao bezbjednosna prijetnja, već kao građani i stanovnici sa različitim potrebama i potencijalima.

8.4. Intersekcionalnost: kada se ranjivosti preklapaju

U praksi, diskriminacija se često ne dešava po jednom osnovu. RE žena može istovremeno trpjeti diskriminaciju zbog etničke pripadnosti, roda i siromaštva; mladić sa invaliditetom može biti isključen iz sporta i obrazovanja; LGBTI osoba iz manjinske zajednice može biti dvostruko stigmatizovana. Zato interkulturalizam u praksi mora razviti „intersekcionalnu“ osjetljivost: prepoznati preklapanja ranjivosti i obezbijediti ciljane mjere, uz zaštitu privatnosti i sigurnosti.

9. Alati, modeli i standardi za rad u praksi

9.1. Interkulturalna procjena uticaja (IPA) – jednostavan alat

Prije uvođenja nove mjere, projekta ili odluke (npr. izmjene školskog rasporeda, urbanističkog plana, pravilnika o stipendijama, programa subvencija), institucija može sprovesti kratku interkulturalnu procjenu uticaja. Cilj nije birokratija, nego prevencija nenamjernih posljedica (npr. da mjera pogoduje samo jednoj grupi ili stvara barijeru).

Predložena pitanja (10 minuta):

- Ko su direktni korisnici mjere i da li su uključene različite zajednice?
- Da li postoji jezička ili kulturna barijera u pristupu mjeri (informacije, formulari, uslovi)?
- Da li mjera može povećati segregaciju (npr. u stanovanju, školama) ili smanjiti kontakte među grupama?
- Ko su potencijalno ranjive grupe (RE, osobe sa invaliditetom, samohrani roditelji, migranti) i kako je njihova situacija uzeta u obzir?
- Da li postoji mehanizam žalbe i podrške korisnicima?
- Ko će prikupljati podatke o učinku i kako će se javno izvještavati?

9.2. Program obuke: osnovni moduli

Za održivost, interkulturalizam mora postati dio redovne obuke javnih službenika, nastavnika i novinara. Predlaže se modularni program (po 3-4 sata) koji se može realizovati u svakoj opštini:

- Modul 1: ljudska prava, jednakost i zabrana diskriminacije (osnovni pojmovi, praktični primjeri).
- Modul 2: komunikacija u raznolikim okruženjima (jezik, neverbalna komunikacija, rad sa konfliktom).
- Modul 3: stereotipi, predrasude i medijska pismenost (prepoznavanje manipulacije i govora mržnje).
- Modul 4: procedure i protokoli (kako reagovati na incident, kako dokumentovati, kome prijaviti).
- Modul 5: dizajn usluga i politika (pristupačnost, učešće zajednica, mjerenje učinka).

9.3. Medijacija i upravljanje konfliktom

Konflikti u raznolikim zajednicama nijesu izuzetak - oni su normalan dio društvenog života. Problem nastaje kada konflikti pređu u mržnju ili nasilje. Zato opštine i škole treba da razviju kapacitete za medijaciju: obučeni medijatori (u školama vršnjački i odrasli), jasna pravila, i prostor za razgovor. Medijacija je posebno korisna u konfliktima koji imaju

„identitetsku“ dimenziju, jer vraća fokus na konkretan problem i zajedničke interese.

9.4. Podaci i evidencije: bez brojki nema upravljanja

Interkulturalne politike često propadaju jer se ne mjere. Predlaže se minimum podataka koje svaka institucija može voditi bez kršenja privatnosti: (a) broj prijava diskriminacije i njihovi ishodi; (b) broj incidenata govora mržnje u školama i mjere koje su preduzete; (c) učešće građana u konsultacijama; (d) broj interkulturalnih aktivnosti u školama i lokalnoj zajednici; (e) podaci o pristupu uslugama (npr. potreba za prevodom). Godišnji izvještaj treba da bude javan, razumljiv i da sadrži preporuke za narednu godinu.

9.5. Partnerstva i finansiranje

Interkulturalizam je međusektorski: uspjeh zavisi od partnerstva između opštine, škola, policije, centara za socijalni rad, domova zdravlja, kulturnih institucija, medija i NVO. Za finansiranje se mogu koristiti opštinski budžeti, nacionalni programi, kao i međunarodni fondovi. Ključni uslov je da finansiranje prati jasne ciljeve i indikatore, a ne samo jednokratne događaje.

10. Preporuke i akcioni plan (2026-2029)

Preporuke su strukturisane tako da budu primjenjive i mjerljive. Nisu sve mjere skupe; većina traži bolje procedure, obuke i koordinaciju. Akcioni plan u nastavku predstavlja minimalni paket koji može donijeti vidljive rezultate u periodu 2026-2029, uz mogućnost da se prilagodi specifičnostima opština i sektora.

10.1. Horizontalne preporuke (za sve sektore)

- Uvesti interkulturalnu procjenu uticaja (IPA) za nove politike i projekte u lokalnim i nacionalnim institucijama.

- Razviti jedinstven standard za reagovanje na govor mržnje i diskriminaciju: prijava - evidencija - podrška - ishod.
- Uspostaviti redovne konsultacije sa manjinskim i ranjivim zajednicama (najmanje 2 puta godišnje) i javno objavljivati zaključke.
- Uključiti interkulturalne kompetencije u sistem obuka (javna uprava, obrazovanje, policija, zdravstvo, mediji).
- Razviti kampanje javne komunikacije koje promovišu zajedničko građanstvo i razotkrivaju stereotipe (posebno antiromizam).

10.2. Preporuke po sektorima

Obrazovanje

- Uvesti minimum standarda „interkulturalni paket“ u svakoj školi (plan, protokol, obuka, vršnjačka podrška, aktivnosti sa zajednicom).
- Ojačati jezičku podršku i individualne planove za učenike koji nijesu izvorni govornici jezika nastave.
- Razviti programe medijske pismenosti i digitalne bezbjednosti (online govor mržnje, provjera informacija).

Mediji

- Uvesti redakcijski „check-list“ za teme identiteta i osjetljive teme; osigurati obuke za urednike i novinare.
- Ojačati moderaciju online komentara i jasne politike prema govoru mržnje; javno objaviti pravila.
- Povećati prisustvo manjinskih glasova u informativnim i debatnim formatima, ne samo u tematskim emisijama.

Lokalna samouprava i javne usluge

- Uspostaviti informativne punktove (ili online portal) sa jasnim procedurama i osnovnim višejezičnim informacijama.
- Uvesti participativno budžetiranje za male interkulturalne projekte u zajednici.

- Razviti mrežu lokalnih medijatora/facilitatora za upravljanje konfliktom i rad sa zajednicama.

RE inkluzija i socijalne politike

- Dosljedno sprovoditi Strategiju socijalne inkluzije Roma i Egipćana 2021-2025 i pripremiti nastavak nakon 2025 sa fokusom na rezultate, ne aktivnosti. [6]
- Uvesti programe podrške za rani razvoj i predškolsko uključivanje RE djece, uz rad sa porodicama.
- Jačati pristup dokumentima i administrativnim pravima (mobilni timovi, pravna pomoć).

10.3. Akcioni plan – minimalni paket mjera

Oblast	Mjera	Nosilac	Rok	Indikator / izvor provjere
Upravljanje	Uvesti IPA (procjenu uticaja) u opštinske odluke i programe.	Opštine / ministarstva	2026	Usvojen obrazac IPA; najmanje 10 odluka godišnje prošlo IPA.
Obrazovanje	Interkulturalni paket u školama (plan, protokol, obuka, vršnjačka podrška).	Ministarstvo prosvjete + škole	2026-2027	Min. 70% škola ima plan i protokol; izvještaji škola.
Mediji	Redakcijski standardi i obuke za izvještavanje o osjetljivim temama.	Mediji / regulator / javni servis	2026	Broj obuka; usvojene interne smjernice; monitoring sadržaja.
Lokalna zajednica	Participativno budžetiranje za male projekte u zajednici.	Opštine	2027	Broj projekata i učesnika; transparentni izvještaji.
RE inkluzija	Programi ranog uključivanja RE djece i podrška porodicama.	Opštine + škole/vrtići + CSR	2026-2028	Rast obuhvata predškolskim; evidencije vrtića/škola.

Bezbjednost	Protokol za govor mržnje: prijava, evidencija, podrška, ishod.	Policija + tužilaštvo + škole + opštine	2026	Uspostavljena evidencija; godišnji izvještaj o ishodima.
Javne usluge	Višejezične ključne informacije i „jednostavan jezik“ na šalterima.	Opštine / javne ustanove	2026-2027	Objavljene info-brošure; mjerenje zadovoljstva korisnika.
Dijalog	Redovni forumi i savjeti sa zajednicama (2x godišnje).	Opštine + NVO	2026-2029	Broj održanih foruma; objavljeni zaključci i mjere.

11. Indikatori uspjeha i izvori provjere

Da bi interkulturalizam prešao iz deklaracije u upravljanje, potrebno je uspostaviti mali, ali stabilan set indikatora. U nastavku je predložen okvir koji se može koristiti na nivou opštine, škole ili institucije. Indikatori su kombinacija kvantitativnih (brojevi) i kvalitativnih (percepcije, procjene).

11.1. Predloženi indikatori

- **Obrazovanje:** broj škola koje imaju interkulturalni plan i protokol; broj nastavnika koji su prošli obuku; broj prijavljenih incidenata govora mržnje i načini rješavanja; učešće roditelja u školskim tijelima.
- **Mediji:** broj objavljenih sadržaja koji uključuju manjinske glasove; broj ispravki/demantija; broj uklonjenih komentara zbog govora mržnje; rezultati internog ili eksternog monitoringa stereotipa.
- **Javne usluge:** vrijeme rješavanja zahtjeva; broj korisnika koji traže dodatnu jezičku podršku; rezultati ankete o zadovoljstvu uslugom (po opštini).
- **Lokalna zajednica:** broj interkulturalnih aktivnosti koje uključuju mješovite grupe; broj učesnika; broj participativnih budžetskih projekata i njihova realizacija.

- Pravna zaštita: broj prijavljenih slučajeva diskriminacije; ishodi (medijacija, prekršaj, krivični postupak); dostupnost besplatne pravne pomoći.
- Percepcije: periodične ankete o povjerenju u institucije, osjećaju pripadnosti i sigurnosti u zajednici, spremnosti na saradnju sa „drugima“.

11.2. Izvori provjere

Izvori provjere treba da budu javni i provjerljivi gdje je to moguće: godišnji izvještaji opština i javnih ustanova, školski izvještaji, podaci nadležnih organa (uz zaštitu privatnosti), monitoring medijskih regulatora i samoregulacije, kao i istraživanja javnog mnjenja. Važno je da se podaci koriste za učenje i poboljšanje, a ne za „kaznenu“ logiku prema zaposlenima ili zajednicama.

12. Izvori i literatura

[1] MONSTAT (Zavod za statistiku Crne Gore). „Stanovništvo Crne Gore prema polu i starosti (konačni rezultati Popisa 2023)“ – saopštenje (PDF). Pristupljeno 13.01.2026.

https://www.monstat.org/uploads/files/popis%202021/saopstenja/SAOPS TENJE_Popis%20stanovnistva%202023%20I_cg.pdf

[2] MONSTAT. „Stanovništvo Crne Gore prema nacionalnoj odnosno etničkoj pripadnosti... (konačni rezultati Popisa 2023)“ – saopštenje (PDF). Pristupljeno 13.01.2026.

https://www.monstat.org/uploads/files/popis%202021/saopstenja/SAOPS TENJE_Popis%20stanovnistva%202023%20II_cg.pdf

[3] Crna Gora. Zakon o manjinskim pravima i slobodama – prečišćeni tekst (PDF; dostupno i kroz institucije/ombudsman). Pristupljeno 13.01.2026.

https://www.ombudsman.co.me/docs/1612168076_zakon-o-manjinskim-pravima-i-slobodama.pdf

[4] Crna Gora. Zakon o zabrani diskriminacije – prečišćeni tekst (PDF).
Pristupljeno 13.01.2026.

https://www.ombudsman.co.me/docs/1612165541_zakon-o-zabrani-diskriminacije.pdf

[5] Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava. „Strategija manjinske politike u Crnoj Gori 2024-2028“ (PDF). Pristupljeno 13.01.2026.

<https://wapi.gov.me/download/69e2121f-848b-4171-bd87-45f9f87e90d5?version=1.0>

[6] Vlada Crne Gore / resorno ministarstvo. „Strategija socijalne inkluzije Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2021-2025“ (PDF). Pristupljeno 13.01.2026.

<https://www.gov.me/clanak/strategija-socijalne-inkluzije-roma-i-egipcana-u-crnoj-gori-2021-2025>

[7] European Commission / EEAS. „Montenegro Report 2024“ (PDF). Pristupljeno 13.01.2026.

<https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2024/Montenegro%20Report%202024.pdf>

[8] ECRI (European Commission against Racism and Intolerance), Council of Europe. „ECRI Report on Montenegro (fifth monitoring cycle)“ (PDF).

Objavljeno 28.10.2025. Pristupljeno 13.01.2026. <https://rm.coe.int/third-report-on-montenegro/488029120c>

13. Prilozi: šabloni i alati (za direktnu primjenu)

Prilog 1: Šablon – interkulturalni godišnji plan škole

Ovaj šablon može se prilagoditi svakom vrtiću/školi. Preporuka je da plan ima 3-5 ciljeva i da svaka aktivnost ima indikator i izvor provjere.

Cilj	Aktivnost	Nosilac / rok	Indikator / dokaz

Prilog 2: Kratki protokol – reagovanje na govor mržnje i diskriminaciju u školi

- 1) Prepoznati i zaustaviti incident (bez ponižavanja učenika).
- 2) Evidentirati: šta se desilo, ko je učestvovao, svjedoci, kontekst (offline/online).
- 3) Zaštititi učenika koji je meta: razgovor, podrška, plan sigurnosti (posebno kod online uznemiravanja).
- 4) Pedagoško-vaspitni rad sa učenikom koji je napravio incident: razumijevanje štete, preuzimanje odgovornosti, restaurativni pristup gdje je moguće.
- 5) Informisati roditelje/staratelje i uključiti školskog pedagoga/psihologa.
- 6) Po potrebi uključiti nadležne organe (u skladu sa zakonom i procjenom rizika).
- 7) Povratna aktivnost na nivou odjeljenja: učenje o stereotipima, nenasilna komunikacija, pravila dijaloga.
- 8) Praćenje: provjera da li je prestalo uznemiravanje i da li se učenik osjeća sigurno.

Prilog 3: Redakcijska smjernica – minimalni standard za osjetljive teme

- Identitet se navodi samo kada je relevantan i kada je način navođenja ne-stigmatizujući.
- Ne koristi se kolektivna krivica: odgovornost je individualna, osim kada izvještavamo o organizovanim politikama ili institucijama.
- Uvijek obezbijediti glas zajednice o kojoj izvještavamo (ili jasno objasniti zašto nije bilo moguće).
- Naslovi i vizuelni sadržaj ne smiju biti „okidači“ mržnje (sensacionalizam, dehumanizacija, stereotipni kadrovi).
- Kod govora mržnje: citirati samo minimalno potrebno, uz jasnu osudu i kontekst, bez „promocije“ počinioca.

Prilog 4: IPA – obrazac (interkulturalna procjena uticaja)

Naziv mjere/projekta: _____

Nosilac: _____ Datum: _____

1. Ko su ciljane grupe i da li su uključene različite zajednice?

2. Postoje li jezičke/kulturne barijere (informacije, formulari, kriterijumi)?

3. Da li mjera može povećati segregaciju ili smanjiti kontakte među grupama? _____

4. Koje su potencijalno ranjive grupe i kako su njihove potrebe uključene?

5. Mehanizam žalbe i podrške: _____

6. Indikatori uspjeha i izvor provjere: _____

Prilog 5: Mini upitnik – percepcija kohezije u zajednici (anonimno)

Ovaj upitnik se može koristiti u školi ili opštini (online ili papir). Skala 1–5 (1 = uopšte se ne slažem, 5 = potpuno se slažem).

- Osjećam se sigurno u svojoj zajednici bez obzira na identitet.
- Vjerujem da institucije jednako tretiraju sve građane.
- Imam priliku da upoznam i sarađujem sa ljudima iz drugih zajednica.
- U medijima i na mrežama često viđam govor mržnje (obrnuto bodovanje).
- Spreman/na sam da učestvujem u zajedničkim aktivnostima koje okupljaju različite grupe.

Prilog 6: Tri kratka scenarija za radionički rad (studije slučaja)

Scenariji su namjerno „realistični“, ali generički, kako bi ih svaka škola/opština mogla prilagoditi.

Slučaj A: „Šala“ u učionici

U odjeljenju se tokom časa čuje komentar koji ismijava govor i porijeklo jednog učenika. Nekoliko učenika se smije, učenik se povlači i kasnije izostaje sa nastave. Nastavnik nije siguran da li da „prekida čas“ ili da ignoriše kako ne bi „pravio problem“. Zadatak: osmisлити reakciju u realnom vremenu, naknadni razgovor i preventivnu aktivnost.

Slučaj B: Lokalna usluga i jezička barijera

Građanka koja slabije govori jezik administracije pokušava da ostvari pravo u opštini. Dobija kontradiktorne informacije, vraćaju je više puta, i na kraju odustaje. Zadatak: predložiti proceduralne izmjene (informacije, formulari, kontakt tačka) i obuku službenika.

Slučaj C: Viralni klip i govor mržnje

Na lokalnim mrežama širi se klip sa uvredljivim sadržajem prema jednoj zajednici. Mediji prenose priču bez konteksta jer je „u trendu“. U komentarima se pojavljuju prijetnje. Zadatak: predložiti redakcijski pristup, moderaciju, saradnju sa institucijama i poruke za javnost.